

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПОЗИЦІЇ ТРЕНЕРА У ПРОЦЕСІ ВИКЛАДАННЯ ДИСЦИПЛІНИ «ПЕДАГОГІКА ТРЕНЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ»

Сватъєв А. В.

*доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри фізичної культури та спорту
Запорізький національний університет
вул. Жуковського, 66, Запоріжжя, Україна
orcid.org/0000-0001-9399-1576
andreisvatyev2901@gmail.com*

Верітов О. І.

*доктор педагогічних наук,
доцент кафедри фізичної культури та спорту
Запорізький національний університет
вул. Жуковського, 66, Запоріжжя, Україна
orcid.org/0000-0002-4566-3700
kop230405@gmail.com*

Ключові слова: *позиція тренера, позиція особистості, професійна позиція, педагогічна позиція, професійно-педагогічна позиція.*

Під час написання статті було здійснено аналіз літературних джерел щодо розвитку поняття «позиція тренера». Це дало змогу визначити, що специфіка формування професійної позиції тренера набуває особливої актуальності, оскільки спрямовує особистість на професійний саморозвиток і самореалізацію. Було охарактеризовано визначення «позиція тренера» та виокремлено основні аспекти цього поняття. Визначено основні підходи до сутності поняття «позиція особистості». Розглянуто різні підходи щодо визначення сутності цих понять – позиція тренера і позиція особистості, висловлені в працях таких учених і дослідників, як А. Г. Асмолов, Е. Берн, І. С. Кон, В. І. Слобідчиков, Т. Шибутані, Б. Г. Ананьєв, Є. М. Ісаєв, А. М. Леонтьєв, В. Н. Мясичев, С. Л. Рубінштейн та інші. Також окремо й докладно розглянуто поняття «професійна позиція». Охарактеризовано сутність визначення «професійна позиція» з огляду на дослідження різних науковців цієї сфери, як-от: Л. І. Анціферова, В. П. Бедерханова, Н. М. Борітко, М. А. Галанова, А. В. Гуторова, Н. В. Долматова, Є. Б. Качаліна, С. І. Краснов, С. В. Матвєєва, О. К. Соколовська, О. М. Тихонова, А. М. Трещов, С. А. Шличкова й інші. Розкрито особливості індивідуальних професійних позицій кожного фахівця. Окремо охарактеризовано поняття «педагогічна позиція». Визначено особливості «педагогічної позиції» з огляду на роботи таких науковців, як С. В. Єфімов, В. В. Зайцев, Т. В. Зайцев, Є. Б. Качаліна, Н. В. Кузьміна, А. К. Маркова, Н. Г. Осухова, В. В. Сериков, І. В. Фальварочний та інші. Охарактеризовано показники, завдяки яким відбувається формування професійно-педагогічної позиції. Було вивчено й узагальнено наукові підходи до розуміння сутності та структури професійно-педагогічної позиції та визначено, що професійно-педагогічна позиція є поетапним оволодінням базовими професійними складовими, а саме: індивідуально-особистісними, професійними, а також соціальними. Встановлено, що професійно-педагогічна позиція є інтегральною характеристикою особистості,

що визначає систему її ціннісних, смислових і емоційних відносин до педагогічної діяльності, а також ступінь оволодіння компетенціями, необхідними для успішного здійснення своєї професійної діяльності в різних її проявах, самореалізації, самоствердження та саморозвитку тренера.

FORMATION OF THE PROFESSIONAL AND PEDAGOGICAL POSITION OF A COACH IN THE PROCESS OF TEACHING THE DISCIPLINE “PEDAGOGY OF COACHING ACTIVITIES”

Svatiev A. V.

*Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Head of the Department of Physical Culture and Sports
Zaporizhzhia National University
Zhukovskoho str., 66, Zaporizhzhia, Ukraine
orcid.org/0000-0001-9399-1576
andreisvatyev2901@gmail.com*

Veritov O. I.

*Doctor of Pedagogical Sciences,
Associate Professor at the Department of Physical Culture and Sports
Zaporizhzhia National University
Zhukovskoho str., 66, Zaporizhzhia, Ukraine
orcid.org/0000-0002-4566-3700
kop230405@gmail.com*

Key words: *position of the trainer; position of the individual, professional position, pedagogical position, professional and pedagogical position.*

In the course of writing the article, an analysis of literary sources regarding the development of the concept of “coach's position” was carried out. This made it possible to determine that the specifics of the formation of the coach's professional position become especially relevant, as it directs the individual to professional self-development and self-realization. The definition of “coach's position” was characterized and the main aspects of this concept were highlighted. The main approaches to the essence of the concept of “personal position” have been defined. Different approaches of many scientists and researchers regarding the definition of the essence of these concepts are considered – the coach's position and the individual's position, namely: A.G. Asmolov, E. Bern, I.S. Kon, V.I. Slobidchikov, T. Shibutani, B.G. Ananiev, E.M. Isaev, A.M. Leontiev, V.N. Myasishchev, S.L. Rubinstein and others. The concept of “professional position” is also considered separately and in detail. The essence of the definition of “professional position” is characterized, based on the research of various scientists in this field, namely: L.I. Antsiferova, V.P. Bederkhanova, N.M. Boritko, M.A. Galanova, A.V. Gutorova, N.V. Dolmatova, E.B. Kachalina, S.I. Krasnov, S.V. Matveeva, O.K. Sokolovska, O.M. Tikhonova, A.M. Treshchov, S.A. Shlychkova and others. The peculiarities of the individual professional positions of each specialist are revealed. The concept of “pedagogical position” is described separately. The peculiarities of the “pedagogical position” were determined based on the works of such scientists as: S.V. Yefimov, V.V. Zaitsev, T.V. Zaitsev, E.B. Kachalina, N.V. Kuzmina, A.K. Markova, N.G. Osukhova, V.V. Serikov, I.V. Falvarochny and others. The indicators due to which the professional and pedagogical position is formed are characterized. Scientific approaches to understanding the essence and structure of a professional-

pedagogical position were studied and summarized, and it was determined that a professional-pedagogical position is a step-by-step mastery of basic professional components, namely: individual-personal, professional, and social. It was established that the professional and pedagogical position is an integral characteristic of the individual, which determines the system of his value, meaningful and emotional relations to the pedagogical activity, as well as the degree of mastery of the competencies necessary for the successful implementation of his professional activity in its various manifestations, self-realization, self-affirmation and self-development of the coach.

Постановка проблеми. Показником професійного становлення фахівця, що визначає вибір професійного шляху, специфіку виконання, взаємодії з іншими людьми, є професійна позиція як найбільш стійка внутрішня освіта особистості, що вчиняє значний вплив на всі сфери життєдіяльності людини. Актуальність та значимість формування професійної позиції диктує майбутньому фахівцеві важливість осмислення мети, завдань і змісту діяльності, захопленість своєю працею, бажання досягти вершин професіоналізму, самовдосконалюватися під час викладання дисципліни «Педагогіка тренерської діяльності». Реалізації цих цілей сприятиме сформована професійна позиція як вектор професійного розвитку особистості, що спрямовує його на саморозвиток і самореалізацію у спорті вищих досягнень.

Для здійснення ефективної педагогічної діяльності фахівця з фізичної культури та спорту потрібно сформуванню такої інтегральної особистісної характеристики, яка б стала показником професійного розвитку, характеризуючи готовність фахівця бути професіоналом. Такою особистісною характеристикою тренера є професійно-педагогічна позиція. У процесі педагогічної роботи тренера здійснюється процес освоєння необхідних знань, умінь і навичок, а також перехід особистості на позицію суб'єкта діяльності. Професійна діяльність тренера є педагогічною, у зв'язку із чим важливе не тільки знання специфіки тренерської роботи, а й певне ставлення до неї, що визначається педагогічною позицією тренера.

На цей час проблема підвищення ефективності професійної діяльності тренера передбачає формування його педагогічної позиції, яка є джерелом оволодіння необхідними професійними знаннями та вміннями, прогнозування свого професійного шляху, сприяє професійному саморозвитку й самореалізації особистості в контексті спорту вищих досягнень. Відповідно до сучасної освітньої парадигми тренеру потрібно опанувати базові знання, професійні вміння та навички тренерської роботи, практичні навички вирішення професійних завдань, тобто тренеру потрібно стати компетентним і конкурентоспроможним. Для того щоб досягти такого професійного результату, педагогу-тренеру недостатньо лише базових професій-

них знань, важлива стабільна система ціннісних орієнтацій, професійних цілей, що сукупно виражають його педагогічну позицію.

Незважаючи на велику кількість робіт, присвячених проблемі становлення професійної позиції особи тренера, потрібно відзначити, що далеко не всі її аспекти представлені досить повно, тому розгляд цієї теми є актуальним.

Метою статті є вивчення специфіки формування професійної позиції тренера.

Виклад основного матеріалу дослідження. Нині вивчення специфіки формування професійної позиції тренера набуває особливої актуальності, оскільки спрямовує особистість на професійний саморозвиток і самореалізацію. Суспільство зацікавлене в компетентних фахівцях, які здатні до самостійного прийняття рішень, передбачення ймовірних результатів професійних дій, підготовлені до конструктивної взаємодії з різними державними та соціальними структурами, характеризуються професійною компетентністю, конструктивністю, відрізняються обов'язковістю, надійністю, відповідальністю за майбутнє України та підростаюче покоління, здатні до найбільш плідної та результативної трансляції знань, умінь і навичок.

Категорія «позиція» є предметом філософських, соціологічних, психолого-педагогічних досліджень та аналізується в таких аспектах, як «соціальна позиція», «життєва позиція», «професійна позиція», «внутрішня позиція» та ін. Аналіз різних думок щодо визначення «позиція» дало можливість, по-перше, усвідомити та синтезувати значення цього поняття як цілісного й особистісної освіти, що утворюється, розвивається і змінюється протягом життя, що представляється одним із виразів людини як суб'єкта; по-друге, визначити поняття «педагогічна позиція тренера», що є значимим для нашого дослідження.

У найзагальнішому розумінні категорію «позиція» (від лат. *positio*) можна визначити як міцну побудову відносин особистості до певних сторін дійсності, що проявляється в певному способі життя та діяльності. У вузькому розумінні категорія «позиція» сприймається як судження з проблеми, аналіз явищ дійсності та вчинки, викликані цим ставленням, оцінкою.

Тлумачний словник В. Даля визначає поняття «позиція» як «становище, розташування, розміщення» [4]. У словнику психолога-практика можна знайти і таке визначення: «контактна система відносин суб'єкта до тих чи інших аспектів буття онтоса-дійсності-соціуму, до інших індивідів, які репродукуються в егоіндивідуальних актах поведінки, діях, вчинках». У Великому тлумачному словнику поняття «позиція» розглядається як судження, принцип, що визначають поведінку та дії суб'єкта [1].

Можна виділити два основні підходи до розгляду сутності позиції особистості: позиція як «статус», «роль», місце людини в соціальній структурі, системі міжособистісних відносин, що визначає діяльність особистості, та позиція як персональна особистісна освіта, досягнення особистістю конкретного рівня розвитку моральності й інтелекту, освіта стійкої системи ціннісних орієнтацій. Саме другий підхід ліг в основу визначення нами професійної позиції.

У соціологічних дослідженнях категорія «позиція особистості» трактується як «соціальна позиція», «об'єктивна умова життєдіяльності», основа самовизначення та самореалізації особистості, що становить організації соціуму, що координує взаємодію між суб'єктами соціальних відносин. Кожна людина під час життєдіяльності приймає різні позиції в соціумі. На думку А. Г. Асмолова, позицію особистості потрібно розуміти як систему соціальних зв'язків, взаємодій, що показують те, заради чого і як застосовує людина вроджене та набуте ним [5]. І. С. Кон об'єднує поняття «позиція» та «статус», вважаючи, що позиція особистості – її місце в конкретній соціальній структурі. Через багатозначність соціальних відносин особистість займає різні позиції, залежно від значення, визначеності й інших ознак [6]. Як вважає Б. Г. Ананьев, категорія «позиція особистості» доповнює категорію «статус особистості» й визначає суб'єктивні, діяльнісні аспекти знаходження особистості в соціальній структурі [4].

Слід зазначити, що багато дослідників визначають «життєву позицію особистості» і «внутрішню позицію особистості» як синонімічні. С. М. Годник вважає, що точне їх застосування в наукових дослідженнях цілком прийнятне, бачачи сутність розмежування даних понять у цьому, що особистість є суб'єктом і ролей, властивих певному статусу, і ролей, виконуваних нею [3]. З погляду Ф. І. Блієвої, внутрішня позиція визначається статусом особистості та громадськими вимогами до цього статусу [2].

Як вважає В. Н. Маркін, у життєвій позиції зосереджується сукупність духовного, практичного та предметного в життєдіяльності людини. Учений розглядає таку позицію як засіб входження

до соціуму, маючи на увазі необхідність наявності комплексу ідей, принципів, соціально важливих поведінкових навичок і професійних орієнтирів. Наявність життєвого комплексу позицій дає можливість постійного відтворення та впливу на розвиток різних позицій, зокрема професійної [8]. Як вважає В. С. Лукіна, формування «внутрішньої позиції» як сукупності особистісної мотивації щодо оточення чи будь-якої сфери, розуміння себе, а також самовідношення особистості в контексті навколишньої дійсності характеризується розвитком професійно важливих якостей і пов'язане з професійним становленням фахівця [7].

Таким чином, професійна позиція визначається вченими як стабільна система відносин особистості до певних складових професійної діяльності, в основі якої є ціннісні орієнтації, професійні й особистісні цілі, встановлення особистості. Професійна позиція фахівця є певною сукупністю професійного світогляду та поведінки.

У теорії педагогічної освіти категорія «професійна позиція» характеризується як найважливіша ланка професійної компетенції, як здібності самостійно, відповідально, на високому рівні здійснювати професійну діяльність. Порівнюючи категорії «професійна позиція» та «професійна компетентність», можна ґрунтуватися на визначенні професійної компетентності педагога як сукупності його підготовленості до реалізації педагогічних завдань. Істотним можна назвати те, що базові педагогічні знання є важливою, але не достатньою умовою професійної компетентності. Як зазначає Е. Б. Качаліна, лише професійна позиція як система відносин особистості до професії та до себе як професіонала може бути основною умовою присвоєння професійних цінностей у процесі формування професійної компетентності [6].

Педагогічна позиція висловлює сутність процесу професіоналізації педагога, даючи йому можливість не просто адаптуватися до різних обставин навколишньої дійсності, а перетворювати, модифікувати ці обставини, впливати на обставини з метою втілення в життя особистісних і професійних якостей.

Спираючись на дослідження Є. О. Галицьких, О. Ю. Овченкова характеризує педагогічну позицію як багатовимірне поняття, що містить такі компоненти, як ставлення до змісту, цілей і цінностей професії, педагогічної науки; усвідомлення місця в цій професійній діяльності; ставлення до суті освітнього процесу, усвідомлення важливості даних знань у формуванні особистості педагога; ставлення до дитини як суб'єкта її життя, мети та цінності освіти; до колег як виразників професійного об'єднання [2]. Педагогічна позиція як особистісне освіту завжди індивідуальна. О. К. Соко-

ловська виділяє основні компоненти педагогічної позиції: ставлення до людей педагогічної діяльності; ставлення до професійної діяльності; самовідношення. Педагогічна позиція – це система осмислених відносин професіонала, яка визначається гуманними, діалоговими та творчими компонентами [3].

Формування педагогічної позиції відбувається в процесі її посилення, поглиблення, осмислення та диференціації, однією з висловів якої можна назвати поетапно кристалізуючу професійну позицію. По суті, цей тип позиції схожий з іншими: внутрішньою (сукупність соціальних установок, що узгоджені із значними інтересами особистості та зумовлюють сутність і націленість діяльності) та соціальною (світогляд, принципи, орієнтації особистості). Важливе значення у процесі формування професійної позиції особистості має світогляд, комплекс ціннісних підстав, спрямованість, мотивація особистості. Виразно, що у формуванні професійної позиції педагога велику роль відіграють можливості мотивації навчально-пізнавальної діяльності за допомогою комплексу певних стимулів.

Формування професійно-педагогічної позиції відбувається в процесі професійного самовизначення та професійної діяльності. Потрібно відзначити, що найбільш інтенсивно цей процес протікає під час вибору професії, професійного навчання та на перших етапах діяльності, оскільки саме в ці періоди формується фундамент відносин особистості до професійної діяльності, її змісту, можливості самовираження через його процес і продукт. У рамках нашої роботи період професіоналізації відіграє велику роль, оскільки завдяки активності

та мобільності має практичний потенціал впливу на педагогічну позицію, що формується.

Таким чином, вивчивши й узагальнивши наукові підходи до розуміння сутності та структури професійно-педагогічної позиції, можна сказати, що професійно-педагогічна позиція є поетапним оволодінням базовими професійними складовими – індивідуально-особистісними, професійними та соціальними. Вона є інтегральною характеристикою особистості, що визначає систему її ціннісних, смислових та емоційних відносин до педагогічної діяльності, а також ступінь оволодіння компетенціями, необхідними для успішного здійснення своєї професійної діяльності в різних її проявах, самореалізації, самоствердження та саморозвитку тренера.

Висновки. Вивчивши й узагальнивши наукові підходи до розуміння сутності та структури професійно-педагогічної позиції, ми дійшли висновку, що професійно-педагогічна позиція розглядається як поетапне оволодіння базовими професійними складовими – індивідуально-особистісними, професійними та соціальними. Професійна позиція тренера є професійною якістю, яку потрібно формувати в процесі професіоналізації. Формування професійної позиції відбувається в процесі професійного самовизначення та в практичній діяльності. Потрібно відзначити, що найбільш інтенсивно цей процес протікає під час вибору професії, професійного навчання та на перших етапах діяльності, оскільки саме в ці періоди формується фундамент відносин особистості до професійної діяльності, її змісту, можливості самовираження через його процес і продукт.

ЛІТЕРАТУРА

1. Белікова Н. О. Науково-методологічні підходи до професійної підготовки сучасного фахівця з фізичного виховання та спорту. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт)*. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2014. Вип. 3К (44) 14. С. 91–96.
2. Грибан Г. П. Модернізація методичної системи фізичного виховання як складової навчального процесу. *Науковий вісник Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії ім. Тараса Шевченка. Педагогіка*. Кременець : ВЦ КЩГП ім. Т. Шевченка, 2015. Вип. 4. С. 64–70.
3. Кульчицька І. Роль та значення дисципліни «спортивно-педагогічне вдосконалення» в підготовці студентів до професійної діяльності. *Фізична культура, спорт та здоров'я нації*. Вінниця : Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, 2016. Вип. 20. С. 332–335.
4. Приймак С. Г., Заворотинський А. В. Дерева рішень та їх застосування для класифікації студентів різних груп спортивно-педагогічного вдосконалення. *Збірник наукових праць Херсонського державного університету. Серія «Педагогічні науки»*. Херсон : Гельветика, 2018. Вип. LXXXII. Том 3. С. 230–233.
5. Приймак С. Г. Методичні основи формування функціональної готовності майбутніх учителів фізичної культури до професійної діяльності : навчальний посібник. Чернігів : Десна Поліграф, 2019. 112 с.
6. Приймак С. Г. Методична система розвитку функціональних можливостей майбутніх учителів фізичної культури у процесі спортивно-педагогічного удосконалення : автореф. дис.

... д-ра пед. наук : 13.00.02. Нац. ун-т «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка. Чернігів, 2019. 40 с.

7. Приймак С. Теоретико-методологічні основи спортивно-педагогічного удосконалення в системі професійної освіти майбутніх учителів фізичної культури. *Сучасні проблеми підготовки та професійного удосконалення працівників сфери освіти : матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції (23–24 квітня 2020 року, м. Чернігів)*. Черкаси : Видавець Чабаненко Ю. В., 2020. С. 83–85.
8. Сластіна О. О. Спортивно-педагогічне вдосконалення в системі підготовки майбутніх учителів фізичного виховання. *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту : зб. наук. пр. за ред. Єрмакова С. С.* Харків : ХДАДМ (XXIII), 2013. Вип. 5. С. 68–72.

REFERENCES

1. Bielikova, N.O. (2014). Naukovo-metodologichni pidxody do profesijnoyi pidgotovky suchasnogo faxivcu z fizychnogo vuhovannya ta sportu [Scientific and Methodological Approaches to the Professional Training of Modern Specialist Physical Education and Sport]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M.P. Drahomanova. Naukovo-pedahohichni problemy fizychnoi kultury (fizychna kultura i sport)*. – *Scientific and pedagogical problems of physical culture (physical culture and sports)*, 3K (44) 14, 91–96.
2. Griban, G.P. (2015). Modernizaciya metodichnoi sistemi fizychnogo vuhovannya yak skladovoi navchal'nogo procesu [Modernization Methodical System of Physical Education of Students' as an integral Part of Physical Education]. *Naukovij visnik Kremenetskoho oblasnoho humanitarno-pedahohichnoho institutu im. T.H. Shevchenka. Seriya: Pedahohika*. – *Scientific Journal of Taras Shevchenko Regional Humanitarian Pedagogical Academy of Kremenets. Series of Pedagogy*, 4, 64–70.
3. Kulchytska, I. (2016). Rol ta znachennya dystsypliny “sportyvno-pedahohichne vdoskonalennia” v pidhotovtsi studentiv do profesiynoi diyalnosti [The role and significance of the discipline “sports and pedagogical improvement” in preparing students for professional activity]. *Fizychna kultura, sport ta zdorovya natsiyi*. – *Physical culture, sports and health of the nation*, 20, 332–335.
4. Priymak, S.G., Zavorotynskyi, A.V. (2018). Dereva rishen ta yikh zastosuvannia dla klasyfikatsii studentiv riznykh hrup sportyvno-pedahohichnoho vdoskonalennia [Classification tree and their application for classification of students of various groups of sports and pedagogical improvement]. *Scientific Herald of Kherson State University, Series Pedagogical Sciences*, LXXXII, 3, 230–233.
5. Priymak, S.G. (2019). *Metodychni osnovy formuvannia funktsionalnoi hotovnosti maibutnikh uchyteliv fizychnoi kultury do profesiinoi diialnosti: navchalnyi posibnyk* [Methodical bases of formation of functional readiness of future teachers of physical culture to professional activity: the textbook]. Chernihiv, Ukraine: Desna Polygraph.
6. Pryimak, S.G. (2019). *Metodychna systema rozvytku funktsionalnykh mozhlyvostei maibutnikh uchyteliv fizychnoi kultury u protsesi sportyvno-pedahohichnoho udoskonalennia* [Methodological system of the development of functional capabilities of future Physical Education teachers in the process of sports and pedagogical improvement]. Doctor's thesis. Chernihiv, Ukraine: T.H. Shevchenko National University “Chernihiv Colehium”.
7. Priymak, S. (2020). *Teoretyko-metodolohichni osnovy sportyvno-pedahohichnoho udoskonalennia v systemi profesiinoi osvity maibutnikh uchyteliv fizychnoi kultury* [Theoretical and methodological bases of sports and pedagogical improvement in the system of professional education of future teachers of physical culture]. *Modern problems of training and professional development of education workers: materials of the VI International scientific-practical conference (April 23–24, 2020, Chernihiv)*; resp. ed. N.O. Terentyeva. Cherkasy, Ukraine: Publisher Chabanenko Y.V. P. 83–85.
8. Slastina, O.O. (2013). *Sportyvno-pedahohichne vdoskonalennia v systemi pidhotovky maibutnikh uchyteliv fizychnoho vykhovannya* [Sports and pedagogical improvement in the system of training future teachers of physical education]. *Pedagogy, psychology and medical and biological problems of physical education and sports*, 5, 68–72.